

Gimnazijų institucinio virsmo projektavimo procesas: veiksniai ir tendencijos

Rita Dukynaitė

Socialinių mokslų (edukologijos) daktarė

Švietimo ir mokslo ministerija

Volano g. 2/7, Vilnius

Vilniaus pedagoginio universiteto Edukologijos katedra,

Studentų g. 39, Vilnius

Straipsnyje pristatomi bendrojo lavinimo mokyklų virsmo į gimnazijas projektavimo proceso tyrimo rezultatai, analizuojamos su organizacijos paskirties kaitos procesu susijusios mokslinės įžvalgos ir dokumentai, švietimo ekspertų, pedagogų ir mokinių požiūriai. Remiantis gausia dokumentine medžiaga, proceso dalyvių vertinimais, siekiama išryškinti beveik dvidešimties metų gimnazijos projektavimo proceso veiksnius ir tendencijas.

Pagrindiniai žodžiai: gimnazija, gimnazijų institucinis virsmas, gimnazijų projektavimo proceso veiksniai, tendencijos.

Įvadas

Lietuvos švietimo reformos strateginiuose dokumentuose (*Lietuvos švietimo koncepcija*, 1992; *Lietuvos švietimo reformos gairės*, 1993, p. 325–329), pedagogikos filosofinių mokyklų atstovų (progresyvistų, rekonstruktyvistų, pragmatikų, holistų, konstruktyvistų) įvardyta švietimo misija būti vienam iš esminių visuomenės raidos veiksnių, netgi lenkti ją. Laikantis švietimo ir visuminės krašto kaitos abipusės sąveikos sampratos svarbu, kad švietimo srityje būtų jėgų, gebančių keisti ir keisti bei per švietimo puoselėjamas vertybes daryti įtaką visuomenei. Kaip vienas iš tokių atvejų straipsnyje nagrinėjamas gimnazijų institucinio virsmo projektavimo procesas. Gimnazijas kuriant, rengiant jų veiklą reglamentuojančius teisės aktus,

stebint, analizuojant ir vertinant jų kaitą, dariusius įtaką veiksnius ir tendencijas, šių ir analogiškų mokyklų užsienio šalyse tiriami aspektai analizuoti konferencijose, moksliniuose tyrimuose (Ališauskas, 1997, 2001; Barkauskaitė, 1997; Bruzgelevičienė, 1995; Cerych, 1996; Dienys, 1995, 1997; Dukynaitė, 2000, 2008, 2009; Gagne, 1991; Gallagher, 1992; Gintilienė, 1995; Heller, 1999; Jackūnas, 2006; Kalvaitis, 1997; Merkys, 1996; Simonaitienė, 2001; Zaborskaitė, 1995), tačiau nepakanama tyrimų, kurie atsakytų į klausimą: 1) ar vyko bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų institucinis virsmas į kito tipo (gimnazijos) ir kultūros mokyklą, ar tik keitėsi pavadinimai (vidurinė mokykla → gimnazija) ir 2) kokie gimnazijų projektavimo ir virsmo keičiant mokyklų paskirtį veiksniai bei tendencijos.

Mokslinė problema grindžiama nuostata, kad gimnazijų institucinio virsmo projektavimo procesas grįstas ne tiek mokslinėmis išvalgomis ir teorijomis, humanistės filosofijos idėjų realizavimu, nuosekliu, mokliškai pagrįstu strateginiu planavimu ir strateginiu valdymu, kiek aktyvių, novatoriškų mokyklų iniciatyva ir kryptinga veikla. Dauguma institucinių virsmą, gimnazijos paskirtį lemiančių veiksnių yra teoriškai pagrįsti, tačiau per menkai apibendrinti.

Tyrimo objektas – gimnazijų institucinis virsmas.

Tyrimo tikslas – išryškinti gimnazijų institucinio virsmo iš bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų į gimnazijas projektavimo procesą, atskleisti jį lėmusius veiksnius, nustatyti gimnazijų kaitos tendencijas.

Tyrimo metodai. *Literatūros ir dokumentų analizė.* Analizuoti Lietuvos ir užsienio autorių moksliniai darbai, gimnazijų veiklą reglamentuojantys teisės aktai ir konceptualūs švietimo dokumentai, Švietimo ir mokslo ministerijos, savivaldybių ir apskričių pažymos, Nacionalinio egzaminų centro ir Švietimo informacinių technologijų centro statistinės analizės, konferencijų medžiaga, periodinė spauda ir įvairūs specialūs leidiniai, korespondencijos archyvai, Gimnazijų asociacijos, mokyklų dokumentai ir kt. Tai leido atskleisti mokyklų virsmo veiksnius, galimas kaitos priežastis, išryškinti gimnazijų projektavimo procesą ir taip nustatyti tendencijas. Remiantis šia medžiaga parengti klausimynai tolesniam tyrimui. *Interviu ir diskusija.* Siekiant atskleisti aktualius mokyklų institucinio virsmo veiksnius ir kaitos tendencijas, organizuoti interviu ir kryptingos diskusijos su nacionalinio, regioninio ir

vietos lygmens švietimo darbuotojais. Sukurtos dvi anketos – šalies ir užsienio ekspertams. *Anketinė apklausa.* Švietimo ekspertams, pedagogams ir mokiniams apklausti naudotos bandomojo tyrimo metu išbandytos ir vėliau patobulintos anketos. Teiginiai suformuluoti remiantis moksline literatūra, švietimo dokumentais ir interviu bei diskusijų su mokslininkais, įvairių lygmenų švietimo vadybininkais, gimnazijų vadovais ir pedagogais, mokinių tėvais medžiaga. Apklausos leido nustatyti dominuojančius požiūrius įvairių respondentų grupėse, įvertinti jų padarytą įtaką institucinio virsmo, projektavimo proceso tendencijų aspektais.

Požymiams įvertinti taikyta Likerto skalė. Apklausti 1386 respondentai: 860 mokinių, 350 pedagogų 20-yje gimnazijų, 10 apskričių, 14-oje rajonų, 157 Lietuvos (beveik visi skirtingų lygmenų darbuotojai, atsakingi už gimnazijas šalyje) ir 18 užsienio ekspertų (su užsieniečiais tikslintasi dėl bendrųjų gimnazijų tikslų, plėtotės tendencijų ir konteksto). Tyrimo metu gimnazijose mokėsi 26 550 gimnazistų (jie sudarė generalinę aibę). Skaičiuojant 95 proc. patikimumu su 5 proc. paklaida užtektinas 394 respondentų imties masyvas, tačiau yra svarbus *rajono ir miesto gimnazijos* kintamasis, todėl imtis buvo padvigubinta minėtu patikimumu reprezentuojant ir rajonų, ir miestų gimnazijų mokinių nuomonę. Duomenų kodavimas ir apdorojimas atliktas naudojant kompiuterių programą SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 10 Windows operacinei sistemai.

Tyrimo apribojimai. Pažymėtina, kad įvairių lygmenų švietimo darbuotojai ir mokslininkai į gimnazijų kūrimo darbus yra įsitraukę skirtingu metu ir turi nelygia-

vertės teorinės ir praktinės patirties, todėl į gimnazijų projektavimo procesus ir veiklą yra skirtingai įsigilinę, pripažįsta, kad į kai kuriuos klausimus negali tiksliai atsakyti, tokių specialistų sprendimai dėl gimnazijų gali būti paviršutiniški ir netikslūs, todėl jų nuomonė priimtina kaip sąlyginė.

Gimnazijų projektavimo proceso ir bendrojo lavinimo mokyklų institucinio virsmo tendencijos. Po Nepriklausomybės atgavimo Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija, Vilniaus tikslųjų, gamtos ir technikos mokslų licėjus, Kauno technologijos universiteto gimnazija, Šilalės rajono Laukuvos (dabar Norberto Vėliaus gimnazija), Kauno „Varpo“, „Rasos“, „Saulės“, Prienų „Žiburio“ ir Klaipėdos Kristijono Donelaičio (dabar – Vytauto Didžiojo gimnazija) vidurinės mokyklos, paskelbusios aukšto mokymo ir mokymosi lygio siekio idėją, tapo Lietuvos švietimo reformos fenomenu ir pavyzdžiu kitoms mokykloms projektuoti savo kaip organizacijos plėtotės kryptis. Iki to normatyvai eidavo iš centrinių valstybės institucijų, gimnazijų pertvarka prasidėjo pačių mokyklų bendruomenių iniciatyva, menkai padedant arba apskritai nepadedant nei švietimo vadybininkams, nei mokslininkams.

Taigi gimnazijų projektavimo procesas, institucinis virsmas yra vertas ypatingo dėmesio, nes:

- 1) gimnazijos yra bene vienintelis pačių mokyklų iniciatyva atsiradęs mokyklų tipas;
- 2) gimnazijų radimasis, institucinis virsmas, projektavimo procesas, iniciatyvos ir veikla turėjo įtakos beveik visoms svarbiausioms švietimo sritims: teisinei bazei, finansavimui, sistemos struktūrai, ugdymo turiniui, įstaigų kultūros kaitai.

Vertinant vadybiniu aspektu, tokią gyvybingą jėgą svarbu panaudoti krašto švietimui atnaujinti, tačiau iki šiol neišsklaidytos abejonės, ar įvyko kokybinis švietimo institucijos virsmas į kitokios paskirties ir kultūros mokyklos tipą, ar buvo pakeisti tik pavadinimai; neatsakyta, kokie veiksniai darė didžiausią įtaką ir kokios mokyklos projektavimo kaitos tendencijos. Be atitinkamos analizės, neišsiaiškinus, kokie veiksniai nukreipė gimnazijų pedagogus ir jų organizatorius įtvirtinti institucinį kismą *de jure* ir *de facto*, neišmanoma objektyviai vertinti nei gimnazijų projektavimo proceso, jį lėmusių veiksmų, nei tendencijų.

Panagrinėjus gimnazijų institucinio virsmo projektavimo, veiksmų ir tendencijų paieškos klausimus teisės aktuose, nustatyta, kad pirmuosiuose conceptualiuose Lietuvos švietimo reformos dokumentuose (*Tautinės mokyklos koncepcija*, 1988; *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*, 1991; *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatai*, 1990) apskritai nekalbama apie gimnazijas. Tik Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992), apibrėžiama: *gimnazija – pagilintą, profiliuotą bendrąjį išsilavinimą teikianti, aukštesnius reikalavimus kelianti mokykla*. Gimnazijų vardo teikimo nuostatuose (1991) priimtas kitas svarbus teisinės reglamentacijos sprendimas dėl gimnazijų struktūros: paskelbta, kad gimnazija sudaryta iš baigiamųjų IX–XII klasių mokinių. Vengta per ankstyvos diferenciacijos, apribojančios ir mažinančios asmens pasirinkimo ir savirealizacijos laisvę, o nuo IX klasės (ar sulaukus 16 metų), kaip rodo Vakarų praktika, įprasta daliai mokinių pasirinkti ir pradėti mokytis konkrečios profesijos kartu baigiant pagrindinės mokyklos kursą. Nors 1994 metais gimnazijos kaip atskiras bendrojo lavini-

mo mokyklos tipas įteisinamos Lietuvos švietimo įstatyme, visi iki tų metų priimti dokumentai gimnazijos viziją nusako labai skurdžiai, vienu kitu sakiniu, daugiau reikalavimų gimnazijoms kėlė tik tapimo gimnazija tvarką apibrėžiantys dokumentai, per tą laikotarpį taisyti kelis kartus. 1995 metais parengta Gimnazijos koncepcija konkretina gimnazijos paskirtį: *gimnazija skirta gabiems ir aukštos mokymosi motyvacijos mokiniams*, o 1999 metais patvirtinta Gimnazijos koncepcijos antroji redakcija kardinaliai keičia gimnazijų paskirtį: *gimnazija yra švietimo institucija, teikianti bendrąjį profilinį vidurinį išsilavinimą visiems jo siekiantiems mokiniams ir atverianti jiems platų pasirinkimo galimybių spektrą*.

Iš gausios gimnazijos sampratos ir su gimnazija susijusių dokumentų kaitos (18 kartų keisti, papildyti ar sukurti nauji dokumentai, reglamentuojantys gimnazijų veiklą) galima daryti keletą išvadų, padedančių išvelgti dvidešimties gimnazijų projektavimo ir pertvarkos metų tendencijas. Pirma, tokia dažna dokumentų kaita rodo, kad gimnazijų projektavimas ir jų institucinis virsmas kito tipo mokykla nebuvo iki galo aptarti ir aiškūs visų lygmenų švietimo organizatoriams, edukologijos specialistams ir praktikams, – paskirties, gimnazijos modelio variantai tebekuriami. Tai būtų pateisinamas natūralus institucinės kaitos proceso projektavimas, jei nebūtų kardinalių prieštaravimų ar net blaškymosi. Vis dėlto gimnazijos dokumentai buvo rengiami, priimami ir koreguojami, ieškoma kitokio institucinio modelio, vieni ar kiti modeliai išbandomi, tačiau kitų bendrojo lavinimo mokyklos tipų – pradinės, pagrindinės, vidurinės mokyklos – projektų variantai apskritai nebuvo rengiami

(tik jaunimo mokyklos koncepcija ir teisės aktai buvo parengti). Vadinasi, galima daryti ir antrąją išvadą, sietiną su institucinio virsmo procesu: naujos susikūrusios švietimo institucijos ir su jomis susiję pedagogai, mokslininkai, švietimo organizatoriai buvo aktyvesni, labiau užsiangažavę įtvirtinti naujoves kaip normą, t. y. kryptingiau siekta naujovės institucionalizavimo. Kitoms institucijoms veikti pakako tradicijos galios ar nusistovėjusios rutinos. Trečia, dėl per 20 metų susidariusios būklės (gimnazijoms nuo jų steigimosi pradžios teko pačioms pagrįsti savo kaip tipo aktualumą, iki 1999 metų trūko sisteminio, kompleksinio požiūrio į švietimo institucijų tinklo plėtojimą, sisteminį jų projektavimą nacionaliniu, regioniniu lygmenimis, institucinės, tarpinstitucinės ir organizacinės dermės perspektyvos), globalizacijos ir sparčios kaitos įtakos gimnazijos buvo, iš dalies ir tebelieka, iš anksto pasmerktos projektavimo modelio paieškai, galimas dar ne vienas institucinis virsmas ir tipo paskirties paieškos ir kaita.

Ekspertų, pedagogų apklausa, dokumentų analizė rodo, kad nuo pat valstybingumo atgavimo Lietuvos gimnazijos patyrė projektavimo ir nevienodos kaitos, modelių paieškos laikotarpį. Sprendžiant iš švietimo ekspertų, pedagogų vertinimų ir teisės aktų analizės būtų galima nustatyti tris pagrindines tendencijas (1 lentelė).

Visą šį laiką gimnazijos laikytos atskiru bendrojo lavinimo mokyklos tipu, suteikiančiu vidurinį išsilavinimą, tačiau jo institucinio projektavimo procesas nebuvo nuoseklus, modelio (tikslų, paskirties, organizavimo būdo, kontingento nustatymo) samprata kito. Gimnazijos, kaip aukštesnės kokybės mokyklos, įteisinimo etape jas nuo vidurinių mokyklų realiai skyrė

1 lentelė. *Gimnazijų projektavimo tendencijos*

<i>Esminė tendencija</i>	<i>Požymiai</i>	<i>Etapo pavadinimas</i>	<i>Įteisinimas</i>
Gimnazijos kaip aukštesnės kokybės mokyklos inicijavimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Į aukštą mokyklos vertinimą orientuotas rezultatų siekimas 2. Iniciatyvių mokyklų įsitraukimas ir gimnazijos kaip atskiro tipo eksperimentavimas 3. Akademiškai orientuotų mokinių klasių formavimas 4. Patyrusių pedagogų paieška 	I etapas. 1991–1994 metai Gimnazijų įteisinimo etapas	<i>Gimnazijų vardo teikimo nuostatai</i> (1991), <i>Gimnazijų įteisinimas Lietuvos švietimo koncepcijoje</i> (1992) ir <i>Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme</i> (1994 01 24 Nr. I-381 redakcija, 4 straipsnis)
Gimnazija kaip gabiųjų vaikų mokykla	<ol style="list-style-type: none"> 1. Į aukštus mokinių pasiekimus orientuotas rezultatų siekimas 2. Profilinio mokymo išbandymas 3. Motyvuotų mokinių pritraukimas ir atranka 4. Dalyvavimas olimpiadose 5. Profesionalių pedagogų pritraukimas 6. Dalyvavimas garsinančioje mokyklą veikloje 	II etapas. 1994–1998 metai <i>Gimnazijos koncepcijos</i> pirmosios redakcijos kūrimo ir įgyvendinimo etapas	<i>Gimnazijos koncepcijos</i> patvirtinimas (1995 12 04) Gimnazijos ir gimnazijos klasių statuso teikimo nuostatai (1998 01 29 kolegijos nutarimas Nr. 6, 1998 02 18 švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. 320)
Gimnazija visiems, siekiantiems bendrojo išsilavinimo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Į baigiamąją mokyklą orientuotas rezultatų siekimas 2. Iš esmės atsisakoma atrankos 	III etapas. Nuo 1998 metų iki dabar <i>Gimnazijos koncepcijos</i> antrosios redakcijos kūrimo ir įgyvendinimo etapas	<i>Gimnazijos koncepcijos</i> antrosios redakcijos patvirtinimas (1999 12 07 švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. 1223)

tikslo siekimas, jos buvo įpareigos kel-
ti aukštesnius reikalavimus sau, pagilinti
suteikiamą išsilavinimą (*Lietuvos švietimo
koncepcija*, 1992). Būtent šiame etape pa-
pildytas ir Lietuvos Respublikos švietimo
įstatymo (1994 01 24 Nr. I-381 redakcija)
4 straipsnis, kuriame nurodytos gimnazi-
jos kaip atskiras bendrojo lavinimo moky-
klos tipas. Gimnazijos, kaip gabių vaikų
mokyklos, etape, orientuojantis į gabiųjų
mokymą, suvokta, kad toks išsilavinimas,
aukštesni reikalavimai yra įmanomi ne vi-

siems mokiniams, todėl buvo paryškintas
dar vienas skiriamasis gimnazijų bruožas –
jų paskirtis *gabiems ir aukštos motyvacijos
mokiniam*s (*Gimnazijos koncepcija*, 1995).
Gimnazijos visiems etape išskirtinių gim-
nazijos bruožų, palyginti su kitomis vidu-
rinėmis mokyklomis, conceptualiai nepa-
liekama, nes gimnazijos skiriamos visiems
vidurinio išsilavinimo siekiantiems mo-
kiniams (*Gimnazijos koncepcija* (antroji
redakcija), 1999), o profilinis mokymas
įvedamas visose vidurinių išsilavinimą tei-

kiančiose mokyklose (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 19 d. nutarimas Nr. 447 „*Dėl Profilinio mokymo įvedimo bendrąjį lavinimą teikiančių mokyklų trečiojoje pakopoje programos*“; *Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės* (1999)). Iš dalies liko gimnazijų įpareigojimas kelti aukštesnius reikalavimus, tačiau ši institucinių bendrojo lavinimo mokyklų ir gimnazijų skirtumą iš dalies mažino antrojo švietimo reformos etapo prioritetai (Švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos 1998 m. lapkričio 26 d. nutarimas Nr. 38 „*Dėl švietimo reformos antrojo etapo prioritetų*“), įpareigojantis visas švietimo įstaigas siekti kokybės. Vis dėlto kokybės požiūriu gimnazijos tebe lieka vienintelės mokyklos, kurių visų jų institucinio virsmo procese buvo atliktas išsamiai reglamentuotas veiklos kokybės išorinis vertinimas, kitų tipų mokyklų vertinimai tik prasideda diegiant bendrojo lavinimo mokyklų išorės audito (išorinio vertinimo) metodiką. Vidurinės mokyklos patyrė paviršutinį pasirengimo įvesti profilinį mokymą patikrinimą (tai ne tas pats, kas yra aukštesni reikalavimai), išorės audito ir akreditacijos procedūros tebevyksta (*Gimnazijos koncepcija* (antroji redakcija), 1999; *Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės*, 1999; „*Dėl švietimo ir mokslo ministro 2007 m. balandžio 2 d. įsakymo Nr. ISAK-587 „Dėl Bendrojo lavinimo mokyklų veiklos kokybės išorės audito tvarkos aprašo patvirtinimo“* (2009, 2010), nėra nė vienos mokyklos, patyrusios veiklos kokybės vertinimą antrą kartą, todėl galima nustatyti tik institucinio virsmo projektavimo proceso, bet ne veiklos kokybės tendencijas.

Oficiali gimnazijų ideologija ir jų institucinio virsmo projektavimo procesas

per analizuojamą laikotarpį kito nuo ypatingo dėmesio atskiroms vaikų grupėms (gabiems ir motyvuotiems) link bendrųjų vertybių, kokybiško diferencijuoto ugdymo visiems, nuo institucinės įvairovės iki unifikavimo. Taigi nustatytos trys gimnazijos institucinio virsmo projektavimo tendencijos:

- gimnazijos kaip aukštesnės mokyklos inicijavimas;
- gimnazijos kaip gabiųjų ugdymo institucijos kūrimas;
- gimnazijos kaip baigiamosios bendrojo lavinimo mokyklos pakopos veikimas.

Palaikantys gimnazijų institucinio projektavimo procesą veiksniai. Mokslininkų vertinimu, Vakarų Europos valstybėse poprivalomasis mokymasis išgyvena krizę arba yra tapęs kritikos ir diskusijų objektu (Young, 1998). Tai rodo gausūs bandymai visose šalyse puoselėti ar net keisti mokyklos kultūrą, padaryti lankstesnę ugdymo turinį, sudaryti mokiniams daugiau pasirinkimo galimybių, ieškoti tradiciškai atskirto akademinio ir profesinio švietimo jungčių. Vienas iš tokios veiklos pavyzdžių – 1991–1996 m. Europos Tarybos vykdytas projektas Vidurinis lavinimas Europoje (*Secondary Education in Europe*, 1997). Jis organizuotas suvokus, kad vidurinio lavinimo pakopoje susikauptė rimtų struktūros ir turinio problemų ir kad bendradarbiaujant Europoje būtų galima nubrėžti sprendimų gaires, o vėliau pritaikyti jas prie nacionalinių sąlygų. Edukologai, sociologai pažymi, kad išskirtinio dėmesio poprivalomajam mokymuisi ir reformų šioje srityje priežastys – ne pats švietimas. Tai – globalių ekonomikos pokyčių padarinys. M. F. D. Young teigimu, jaunimui vis sunkiau susirasti darbo, dėl to

gausėja norinčiųjų mokytis po privalomojo mokymosi, norima didesnių pasirinkimo pagal poreikius galimybių. Pramonininkai pasigenda jaunimo bendradarbiavimo įgūdžių, organizacinių gebėjimų (Europos pramonininkų apskritis stasas, 1995). Taigi kyla įvairovės ir pasirinkimo, garantijų tęsti mokymąsi aukštojoje mokykloje, intensyvesnio bendrųjų gebėjimų ugdymo reikalavimai. M. F. D. Young (1998), R. Hutchins (1968), P. Jarvis (1998), M. Lukšienė (2000) ir kt. mokslininkai ypač atkreipia dėmesį į mokymosi visuomenės idėją, nuo mokymosi priklausomą ekonomiką. Šią priklausomybę pabrėžia ir Europos pramonininkai. Idėjos, kad visuomenės turtu tampa žinios ir įgūdžiai, buvo pamatas mokymosi visą gyvenimą tikslui išskirti, švietimui demokratizuoti, mokymosi galimybėms ir prieinamumui didinti (Jarvis, 1998). Tokia pozicija tampa šiuolaikinių švietimo institucijų projektavimo, ugdymo organizavimo būdų veiksniumi.

Projektuojant gimnazijas, ieškant jų veiklos modelių variantų, ryškėja orientacija į klientą, t. y. į šiuolaikiniam mokiniui tinkamiausius naujos paskirties mokyklos modelius. S. Šalkauskis knygoje „Lietuvių tauta ir jos ugdymas“ (1933) teigė, kad intelektualinio elito ugdymas mokyklose pakels lietuvių nacijos lygį. Jo nuomone, visapusiškai išugdytas jaunimo elitas gebės sukurti demokratinę respubliką – tobuliausią valstybinės santvarkos formą. L. Jovaišos nuomone, nuo 1990 metų pradėta kurti Lietuvos švietimo institucijų tipų įvairovė siekiama, kad mokyklos būtų tinkamesnės ir prieinamesnės įvairių gabumų, polinkių vaikams. Nors valstybė neprojektavo specialių gabiesiems mokyklų, neįteisino gabijų ugdymo įstatymuose, neinvestavo į gabijų atpažinimo tyrimus, nes nebuvo

ir ryškių visuomenės nuostatų skirti ypatingą dėmesį gabiesiems, vis dėlto pastaruoju metu vėl grįžtama ir diskutuojama apie jų ugdymo specifiką, formas ir galimybes. Gimnazijos pateko į situaciją, kurioje iš dalies suformuota orientavimosi į gabiuosius kultūra susipina su bandymais ieškoti visiems priimtinių išorinio (klasių) ir vidinio diferencijavimo formų. Daugiau dėmesio tenka skirti individualiam (ne tik gabijų) pasirinkimui įvairių papildomų kursų pagal interesus (gabumus), taikyti pasirinkimą skatinančius metodus: individualius arba grupių pasirinktus projektus, debatus, diskusijas, skatinančias kritiškai svarstyti ir rinktis, atvejų analizes, mokymosi sutartis ir t. t. Tai teikia galimybių ugdytis atsakomybę už savo mokymąsi, pasirinkimo kompetenciją (Ališauskas, 2001). Dviejų nesubalansuotų kultūrų sandūroje tikėtina tam tikra įtampa, neatitiktys, todėl akademiškose gimnazijose mažiau gabūs vaikai gali jausti nemažą mokymosi krūvį, gabesniems vaikams gali sumažėti jų interesus atitinkančių galimybių ir pan.

Tyrėjai (Jovaiša, 2001; Šiaučiukėnienė, 1997) yra išsakę nemažą abejonį dėl vienodo ugdymo tinkamumo visiems vaikams ir pagrindę savo tyrimais individualizuoto, diferencijuoto ugdymo būtinybę. Įsitvirtinus humanistinės filosofijos nuostatoms švietime, edukologijos, psichologijos mokslininkai, sociologai, švietimo vadybos specialistai (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996; Fullan, Hargreaves, 1995; Johansen, Rathe, 1999; Knoop, 1998; Lepeškienė, 1996; Rajeckas, 1999; Sahlberg, 1997; Stoll, Fink, 1998; Szebenyi, 1992; Targamadžė, 1996) pabrėžia ne tiek naujos struktūros mokyklų projektavimo būtinybę, kiek pačios mokyklos mikroklimato, visų ben-

2 lentelė. Veiksniai, paskatinę mokinius rinktis gimnaziją*

<i>VEIKSNIAI</i>	<i>Bendras dažnis %</i>	<i>Miestų %</i>	<i>Rajonų %</i>	<i>χ^2 kriterijaus taikymo rezultatai</i>
1. Noras gauti daugiau žinių	61,7	55,7	67,6	$\chi^2=12,72$, $df=1$, $p<0,001$
2. Tėvų pageidavimas	20	20,5	19,6	**
3. Nepatiko senoji mokykla	12,1	13,7	10,5	**
4. Stoją draugai	16	12,8	19,1	$\chi^2=6,31$, $df=1$, $p<0,01$
5. Lengviau įstoti į aukštąją mokyklą	60,7	56,9	64,3	$\chi^2=4,93$, $df=1$, $p<0,05$

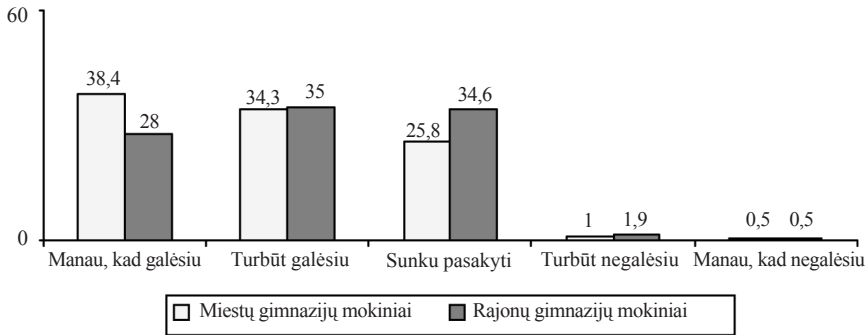
* Lentelėje pateikiami teigiami atsakymai kiekvieno motyvo atžvilgiu.

** Skirtumai statistiškai nereikšmingi

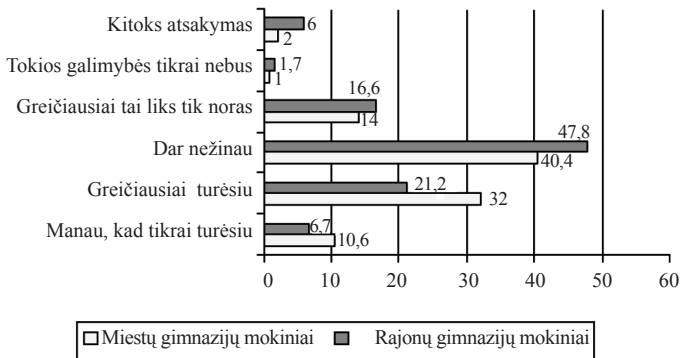
druomenės narių psichologinės jausenos, pasitenkinimo savo mokymusi bei darbu arba tiesiog buvimu mokykloje, aukštos mokyklos kultūros, apimančios pasididžiavimo savo mokykla jausmą, veiksnius. Tyrimas atskleidė, kad per gana trumpą laiką tapusios gimnazijomis mokyklos įgavo, nors ir nevienodai vertinamą, tėvų ir mokinių pasitikėjimą. Akivaizdu, kad kliento veiksnys, šiuo atveju mokinių ir jų tėvų požiūris, nuomonės tampa vienos iš svarbiausių. Analizuojant pačių gimnazijų mokinių atsakymus apie motyvus rinktis stoti į gimnaziją ir joje mokytis, kaip matyti iš 2 lentelės, svarbiausi yra du veiksniai, susiję su pragmatiškais ketinimais, ir abu jie reikšmingai stipresni rajonų mokiniams: noras gauti daugiau žinių ir įsitikinimas, jog lengviau bus įstoti į aukštąją mokyklą. Taip pat ir rajonų, ir miestų gimnazijų mokiniams nemažai įtakos dėl tolesnio mokymosi turi tėvai, tačiau rajonų mokiniams reikšmingai svarbesnis yra draugų pavyzdys, miestų – šiek tiek svarbesnis veiksnys yra nepasitenkinimas senąja mokykla.

Duomenys rodo, kad gimnazistai iš tikrųjų yra motyvuoti, savarankiški, ap-

sisprende, savo tikslų turintys mokiniai, kaip dar buvo numatyta pirmojoje Gimnazijos koncepcijos redakcijoje. Veiksniai, paskatinę mokinius rinktis gimnaziją ir joje mokytis, susieti su jų tolesnio gyvenimo perspektyva, gebėjimu įsitvirtinti konkurencinėje aplinkoje. Vienas iš svarbių sėkmės veiksnių yra pasitikėti savo gebėjimais, žiniomis, įgytu išsilavinimu, gebėjimu konkuruoti su kitais, ryžtis siekti savo tikslų ir pan. Rajonų ir kaimo mokiniai, suvokdami nelygias starto pozicijas, turi aukštesnę mokymosi motyvaciją ir dėl to renkasi mokymąsi iki šiol, jų nuomone, pačiose geriausiose mokyklose – gimnazijose. Jie savo jėgomis turi įsitvirtinti aukštesiose mokyklose, todėl mokymasis gimnazijoje šiuo atveju yra tinkama priemonė. Tyrimas parodė (1 pav.), kad kiek labiau pasitiki savo jėgomis sėkmingai konkuruoti su kitais siekdami įgyti specialybę ir gauti gerą darbą miestų gimnazijų mokiniai: net 38,4 proc. ($\chi^2 = 13,36$, $df = 4$, $p < 0,01$) respondentų tiki, kad galės sėkmingai konkuruoti su kitais (rajonų – 28 proc., $\chi^2 = 13,36$, $df = 4$, $p < 0,01$). Rajonų gimnazistai linkę šiek tiek daugiau abejoti savo pasirengimu dalyvauti gana

1 pav. *Gebėjimas konkuruoti su kitais siekiant įgyti specialybę ir gauti gerą darbą* ($\chi^2 = 13,36$, $df = 4$, $p < 0,01$)

2 pav. *Galimybė studijuoti ir dirbti užsienio šalyse* ($\chi^2 = 25,23$, $df = 5$, $p < 0,001$)

sudėtingoje baigiamųjų egzaminų ir patekimo į aukštąją mokyklą atrankoje.

Analizuotas gimnazijų rinkimasis ir kitu požiūriu – kam rengiasi gimnazistai: darbui šalyje ar užsienyje. Mokinių atsakymai (2 diagrama) atskleidė ne tik jų viltis, siejamas su sėkmingesne svajonių ir vilčių realizacija studijuoti ir dirbti Vakaruose, tačiau ir savo jėgų išbandymu ir pasitikėjimu savimi.

Dauguma mokinių (47,8 proc. rajonų ir 40,4 proc. miestų, $p < 0,001$, $\chi^2 = 25,23$, $df = 5$) dar nežino, svarsto, ar gyvens, studijuos ir dirbs užsienyje. Likusios dvi dalys respondentų pasiskirstė maždaug po

lygiai: vieni – aiškūs optimistai, tiki, kad viskas, ko jie nori, išsipildys, kitų požiūris į savo ateitį gerokai pesimistiškesnis, jie abejoja savo svajonių įgyvendinimu, yra iš karto apsisprendę dėl jų žlugimo. Maža dalis mokinių (1,7 proc. rajonų ir 1 proc. miestų, $\chi^2 = 13,36$, $df = 4$, $p < 0,01$) įsitikinę, kad tokios galimybės apskritai nebus, apie šeštadalį linkę manyti, kad tai liks tik jų noras. Taip pat nedidelė dalis mokinių (6 proc. rajonų ir 10,6 proc. miestų) yra įsitikinę, kad tikrai turės tokių galimybių.

Vis dėlto gimnazistai, numatydami galimybę studijuoti, dirbti ar net likti gyventi Vakarų šalyse ar jos nenumatydami, norė-

tų nors kažkiek pagyventi užsienio šalyse darbo, studijų ar kitais tikslais: 67 proc. respondentų atsakė, kad norėtų išvykti į užsienį dėl minėtų priežasčių, tačiau ne visam laikui, 3 proc. respondentų nėra apsisprendę šiuo klausimu, tik 2 proc. iš jų nenorėtų užsienyje nei dirbti, nei studijuoti. Tačiau net 28 proc. apklaustų gimnazijų mokinių ryžtingai teigia, kad norėtų gyventi užsienio šalyse. Atvirėjančiam visuomenei, keitimasis patirtimi, sukaupomomis žiniomis, noras išbandyti save yra teigiamas dalykas, įgytas išsilavinimas, patirtis naudinga ir asmeniui, ir savos šalies plėtotei. Kita vertus, pastarąjį reiškinį galima interpretuoti nevienodai tautinės savimonės, visuomeninės vertės požiūriais: mūsų gimnazijos teikia žinių, gana gerą išsilavinimą, tačiau per menkai puoselėja ar nepajėgios puoselėti vertybių, susijusių su tėvynės meile, valstybės ar viešuoju interesu, neatsilaiko prieš globalizacijos įtaką ir pan. Žinios, išsilavinimas dažnam tampa tik asmenine vertybe savo interesams tenkinti.

Veiksnių rinktis mokymąsi gimnazijoje aspektu statistiškai ženkliai ir reikšmingi skirtumai tarp miestų ir rajonų respondentų: rajonų mokiniai renkasi gimnaziją kaip geresnį žinių įgijimo, sėkmingesnio patekimo į aukštąją mokyklą būdą. Rajonų mokyklos neretai lygių mokymosi galimybių, pragyvenimo lygio požiūriais objektyviai atsilieka nuo miestų, tačiau rajonų ir ypač kaimo mokiniai, suvokdami nelygias starto pozicijas, labiau dėl tokios priežasties renkasi mokymąsi gimnazijose ir ten patekę turi aukštesnę mokymosi motyvą.

Mokinių ir / ar jų tėvų pasirinkimo mo-kytis gimnazijoje veiksnų analizė rodo, kad kliento požiūriu yra išreikštas aukštesnio kokybinio lygmens mokyklos poreikis kaip geresnė savų interesų įgyvendinimo

priemonė. Akivaizdu, jei nebūtų gimnazijos poreikio, jos būtų uždarytos ar reorganizuotos, o pats institucinio virsmo projektavimo procesas natūraliai nutrūkęs. Nors ir buvo pakeista pradinė gimnazijos paskirtis, nes gimnazijų projektavimo procesui turėjo įtakos ne tik politiniai sprendimai ir teisės aktai, bet ir bendra sociokultūrinė aplinka, visuminis mokslinis, kūrybinis socialinis diskursas gimnazijų klausimais, tačiau palaikantys gimnazijų projektavimo ir tolesnės jų plėtotės procesą veiksniai daro ir darys įtaką visai švietimo sistemai.

Išvados

Oficiali gimnazijų ideologija ir jų institucinio virsmo projektavimo procesas per analizuojamą laikotarpį kito nuo ypatingo dėmesio atskiroms vaikų grupėms (gabiems ir motyvuotiems) link bendrųjų vertybių, kokybiško diferencijuoto ugdymo visiems, nuo institucinės įvairovės iki unifikavimo. Gimnazijos virsmo projektavimo nustatytos trys tendencijos: gimnazijos kaip aukštesnės mokyklos inicijavimas; gimnazijos kaip gabiųjų ugdymo institucijos kūrimas; gimnazija kaip baigiamoji bendrojo lavinimo mokyklos pakopos mokykla visiems.

Lietuvos gimnazijų projektavimo procesas ir jų institucinio virsmo kito tipo mokykla galimi modeliai nebuvo iki galo moksliskai argumentuoti ir pagrįsti, aptarti ir aiškūs visų lygmenų švietimo organizatoriams, edukologijos specialistams ir praktikams, tačiau gimnazijos dokumentai buvo rengiami, priimami ir koreguojami, ieškoma aktualaus institucinio modelio, jie išbandomi, nes naujos susikūrusios švietimo institucijos ir su jomis susiję pedagogai, mokslininkai, švietimo organizatoriai buvo aktyvesni, labiau užsiangažavę kryptingiau

siekti naujovės institucionalizavimo. Dėl susidariusios būklės, globalizacijos ir sparčios kaitos įtakos gimnazijos buvo, iš dalies ir tebelieka iš anksto pasmerktos projektavimo modelio paieškai, galimas dar ne vienas institucinis virsmas ir tipo paskirties kaita.

Šiuolaikinių švietimo institucijų (gimnazijų) projektavimo, ugdymo organizavimo būdų veiksniai, išskirtinis dėmesys poprivalomajam mokymuisi ir reformų, projektų, mokyklų modelių paieškų ir bandymų šioje srityje priežastys – ne pats švietimas. Tai – globalių ekonomikos pokyčių padarinys, mokymosi visuomenės idėjos įgyvendinimo bandymai, nuo mokymosi priklausomos ekonomikos perspektyva: kyla įvairovės ir pasirinkimo, garantijų tęsti mokymąsi aukštojoje mokykloje, intensyvesnio bendrųjų gebėjimų ugdymo reikalavimai.

Kliento (mokinių ir jų tėvų) požiūriu yra išreikštas aukštesnio kokybinio ly-

gmens mokyklos poreikis, pagrįstas asmeninėmis paskatomis išlikti sėkmingam konkurencinėje aplinkoje. Veiksmių rinktis mokymąsi gimnazijoje aspektu statistiškai ženkliesni ir reikšmingi skirtumai tarp miestų ir rajonų respondentų: rajonų mokiniai renkasi gimnaziją kaip geresnį žinių įgijimo, sėkmingesnio patekimo į aukštąją mokyklą būdą, objektyviai atsilieka nuo miestų, tačiau rajonų ir ypač kaimo mokiniai labiau dėl tokios priežasties renkasi mokymąsi gimnazijose ir ten patekę turi didesnę mokymosi motyvaciją.

Galimas ir tolesnis šios institucijos virsmas, kurio projektavimo procesui ir toliau turės įtakos ne tik politiniai sprendimai ir teisės aktai, bet ir bendra sociokultūrinė aplinka, visuminis mokslinis, kūrybinis socialinis diskursas gimnazijų klausimais, tačiau palaikantys gimnazijų projektavimo ir tolesnės jų plėtotės procesą veiksniai ir toliau darys įtaką visai švietimo sistemai.

LITERATŪRA

Ališauskas R. Poprivalomajo mokymo reformos // *Profilinis mokymas*. Vilnius: Pedagogų profesinės raidos centras, 2001.

Ališauskas R. Gimnazijų judėjimo analizės metmenys // *Lietuvos mokyklai – 600 metų : konferencijos medžiaga*. T. 1. Vilnius, 1997.

Barkauskaitė M. Lietuvos švietimo reformos eigų tyrimai // *Švietimo studijų sąsiuvinis*. T. 3. Vilnius: Solertija, 1997.

Bruzgelevičienė R. Elitą ar tautą šviesime? // *Dialogas*. 1995, bal. 28 (Nr. 17 (3820)).

Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai, 1996.

Cerych L. General Report // *Educational Reforms in Central and Eastern Europe: Processes and Outcomes : Symposium*. Strasbourg: CDCC, 1996.

Dienys G. Gimnazija ir aukštoji mokykla // *Gimnazija: dabartis ir ateitis : konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1995.

Dienys G. Apie tipą, takoskyrą ir netikrumą // *Mokykla*. 1997, Nr. 12.

Dukynaitė R. Gabijų mokymo problema pedagogikoje // *Acta paedagogica Vilnensia*. 2000, Nr. 7, p. 154–167.

Dukynaitė R. Gimnazijų kūrimo teleologinio diskurso ypatumai. *Pedagogika: mokslo darbai*. ISSN 1392-0340. [T.] 95, 2009, p. 76–85.

Dukynaitė R. Lietuvos gimnazijų perspektyva švietimo politikų požiūriu // *Pedagogika: mokslo darbai*. ISSN 1392-0340. [T.] 91, 2008, p. 20–26.

Fullan M., Hargreaves A. What's worth fighting for in your school? Buckingham, 1995.

Gagne F. Towards a differentiated model of giftedness and talent // Colangelo N., Dacies G. A. (Eds). *Handbook of gifted education*, 1991, p. 65–80.

Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

Gallagher J. J. Gifted Students and Educational Reform // *Challenges in Gifted Education: Developing Potential and Investing in Knowledge for the 21st Century*. Ohio, 1992.

- Gintilienė G. Prie durų, siaurų įeiti / E. Jucienės straipsnis // *Dialogas*. 1995, spal. 20 (Nr. 42 (3845)).
- Heller K. A. Individual (learning and motivational) needs versus instructional conditions of gifted education // *Journal of High abilities studies*. Vol. 10, no 1 (June, 1999).
- Hutchins R. *The Learning Society*. Penguin : Harmondsworth, 1968.
- Iššūkis, tipas, pavadinimas, masonų ložė? / Pagal Gimnazijų tarybos posėdžio medžiagą parengė R. Bruzgelevičienė // *Dialogas*. 1997, vas. 14–21.
- Young M. F. D. *The Curriculum of the Future*. From the “New Sociology of Education” to a Critical Theory of Learning. London : Falmer Press, 1998.
- Jackūnas Ž. Lietuvos švietimo kaitos linkmės (1988–2005). Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 1997.
- Jarvis P. Besimokanti visuomenė – šiuolaikinio pasaulio reiškinys // *Mokykla*. 1998, Nr. 1–2.
- Johnson T. E, Roth H. *Being gifted at home*. 1985.
- Johansen B. A., Rathe A. L., Rathe J. *Vaiko galiomybės ir mokykla*. Vilnius: Margi raštai, 1999.
- Jovaiša L. *Ugdymo mokslas ir praktika : [analitinių straipsnių monografija]*. Vilnius: Agora, 2001.
- Kalvaitis A. *Gimnazijos vizija: pedagogų ir gimnazistų vertinimai // Lietuvos mokyklai – 600 metų : konferencijos medžiaga*. T. 1. Vilnius, 1997.
- Knoop H. H. *School development*. Royal Danish School of Educational Studies, 1998.
- Lepeškienė V. *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
- Lukšienė M. *Jungtys*. Vilnius Alma littera, 2000.
- Merkys G. *Gimnazijų ir jaunimo mokyklų poreikio prognostinis vertinimas*. Šiauliai, 1996.
- Rajeckas V. *Mokymo organizavimas*. Kaunas: Šviesa, 1999.
- Sahlberg P. *Mokymasis bendradarbiaujant // Mokykla*. 1997, Nr. 5.
- Stoll L., Fink D. *Keičiame mokyklą*. Vilnius: Margi raštai, 1998.
- Szebenyi P. *Change in the Systems of Public Education in East Central Europe // Comparative Education*. Vol. 28 (1), 1992.
- Simonaitienė B. *Besimokančios organizacijos veiklos bruožų raiška gimnazijoje*. [Rankraštis] : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, edukologija (07S) / Kauno technologijos universitetas. Kaunas, 2001.
- Šalkauskis S. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. Kaunas, 1933.
- Šiaučiukėnienė L. *Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas*. Kaunas: Technologija, 1997.
- Targamadžė V. *Švietimo sistema – specifinė socialinė sistema // Socialiniai mokslai*. Edukologija. 1994, Nr. 1.
- Zaborskaitė V. *Pagrindinės gimnazijos idėjos // Gimnazija: dabartis ir ateitis : konferencijos tezės*. T. 1. Vilnius, 1995.

THE PROCESS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF GYMNASIUMS: FACTORS AND TRENDS

Rita Dukynaitė

S u m m a r y

The article presents the results of the study of the design process for the transformation of general education schools into gymnasiums and an analysis of scientific insights and documents connected with the process of change in the organisation purpose and of the views of education experts, teachers, and pupils. Based on numerous documented materials and the assessments provided by the process participants, an attempt is made to identify the factors and trends of the gymnasium design process covering a period of almost twenty years.

The official gymnasium ideology and the process of designing their institutional transformation

have passed from the special attention to individual groups of children (talented and motivated children) towards general values and high-quality differentiated education for everyone, and from institutional diversity towards unification. Three trends were identified in the gymnasium transformation design process: initiation of gymnasiums as colleges; development of gymnasiums as institutions for educating talented pupils; and gymnasiums as the final stage of general education for everyone. The gymnasium design process and the institutional transformation of gymnasiums into a different type of school in Lithuania or the possible models have not been scientific-

ly substantiated and described in full, and have not been discussed or explained to education organisers, education specialists and practitioners of all levels. However, gymnasium related documents were prepared, adopted and reviewed. Attempts to find a suitable institutional model have been undertaken. Some of the models identified have been tested.

It should be emphasised that, due to the situa-

tion that developed, globalisation, and the impact of rapid change, gymnasia were and to a certain extent continue to remain doomed in the search for a design model, and more than just one institutional transformation and change in purpose may lie ahead.

Key words: gymnasium, institutional transformation of gymnasia, gymnasium design process factors, trends.

Itteikta: 2010 06 07

Priimta: 2010 07 30